

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

УДК 94(744.5-1)

Алла Доценко

НОВОЗБУДОВАНІ ХРАМИ ЧЕРНІГОВА

Стаття присвячена православним храмам, що були збудовані в Чернігові за останні 18 років – період, коли Україна отримала незалежність. Досліджується архітектура, оздоблення екстер'єру й інтер'єру (стінопис, іконостаси), а також містобудівна роль новозбудованих храмів.

Ключові слова: храми, собори, творче осмислення, іконостас, склепіння.

Храмове будівництво бере свій початок з часів прийняття та поширення християнства. За 1000-літню історію його розвитку на теренах України всі найвищі досягнення науки, культури, мистецтва, всі найкращі надбання і найсміливіші поривання втілено у церковних спорудах.

Пам'ятки храмової архітектури розкривають картину самотності культури українського народу, свідчать про його великий внесок до скарбниці світової цивілізації. Лише невелика частина храмів минулих століть дійшла до наших днів. І всі вони відповідають певним періодам історії та соціального розвитку суспільства, являючись стимулами сучасної архітектурної творчості, а їх вивчення і творче осмислення необхідне для забезпечення подальшого розвитку храмового будівництва.

У нинішніх умовах духовного відродження повсюдно в Україні в небачених масштабах ведеться спорудження нових храмів, відбудовуються зруйновані святині. Це стосується і Чернігівської області.

	Всього храмів	В т.ч. пам'яток архітектури	Збудовані в 1992-2009 рр.	Церкви, що будуються
Українська православна церква	375	58	96	21
Українська православна церква — Київський патріархат	46	12	7	2
Українська Греко-католицька церква	1	-	1	-
Римсько-католицька церква	2	-	-	2
Всеукраїнський союз об'єднань ЄХБ	30	-	13	1
Всеукраїнський союз церков ХВС-п'ятидесятників	23	-	4	-
Український центр об'єднаної церкви ХВС	1	-	-	1
Рел.організації Божої Церкви ХВС в Україні (церкви Божої в пророцтвах в Україні).	2	-	-	1

© Доценко Алла Володимирівна – заступник генерального директора з наукової та науково-просвітницької роботи Національного архітектурно-історичного заповідника "Чернігів стародавній".

Чернігівське обласне управління об'єднаної церкви ПЄ «Українські жнива»	1	-	-	1
Інші церкви Повного Євангелія	-	-	-	1
Українська Уніонна конференція Церкви АСД	15	-	4	3
Релігійна організація Свідків Єгови в Україні	3	-	3	-
Руська Православна Старообрядницька Церква	1	-	-	-
Релігійні організації пресвітеріанської церкви	1	-	-	-
Об'єднання іудейських рел. орг. України	1	-	-	-
Релігійні організації буддистів	1	-	-	-
Рел. організації колишньої Ради церков ЄХБ	1	-	-	-
Всього	504	70	128	33

Таким чином, за останні 18 років (станом на 1 січня 2010 року) в Чернігівській області збудовано 128 храмів, з них 103 – православних. У самому місті Чернігові збудовано 5 православних храмів: церква на честь 2000-ліття Різдва Христового в житловому районі Масани, церква Св. Феодосія Углицького на Яцівському цвинтарі, церква Архістратига Михаїла на проспекті Миру, церква Св. Миколая біля обласної лікарні, церква Всіх Святих Чернігівських на площі Героїв Сталінграда (хоча комплекс в стадії будівництва) і один храм – церква Анастасії Узорешительниці на території жіночої колонії № 44 ще будується.

І хоча архітектурно-мистецьке вирішення окремих новостворених храмів не завжди узгоджується з історичними традиціями храмового будівництва в Україні і часом не відповідає стилевим тенденціям сучасної архітектури, все ж форми і образи більшості новозбудованих церков засвідчують, що в основі їх будівництва залишаються об'ємно-планувальні вирішення попередніх епох.

Узагалі, художня цінність архітектурних споруд визначається рішенням їх зовнішнього і внутрішнього вигляду. Давньоримський теоретик Вітрувій підкреслював, що архітектор повинен забезпечити спорудам "приємний", "ошатний", "бездоганий" вигляд. Краса, виразність вигляду повинні бути присутні в кожній будівлі. Споруда сприймається постійно тими, хто нею користується, для кого вона призначена, і, крім того, величезною кількістю людей, які бачать її зовні. Звідси – і бажання будівельників усіх епох надати своїм будівлям тією чи іншою мірою привабливий вигляд. Ступінь привабливості залежить від призначення споруди, від її місця в загальній системі забудови та інших причин.

Художній вигляд будівель визначають два основних моменти:

- загальні – композиційні форми;
- форми детальні або окремі.

Загальні архітектурні форми – це головні об'єми споруди, її пропорції, все те, що ми називаємо пропорцією будівлі. В поняття загальних архітектурних форм входять не тільки зовнішні, але і внутрішні об'єми.

Під окремими формами ми розуміємо архітектурні (в т.ч. декоративні) елементи, що мають окремий характер по відношенню до всієї композиції споруди. До них належать карнизи, балкони, наличники вікон і дверей, скульптурні деталі зовні і всередині споруди та інші елементи декору.

Окремі архітектурні елементи мають велике значення, вони доповнюють і завершують основні об'єми споруди, роблять її пластично виразнішою, дозволяють

точніше уявити масштаб споруди. Однак усе ж художня виразність споруди залежить у першу чергу від композиції в цілому, від групування загальних мас споруди, від її силуету, загальних пропорцій.

Франсуа Блондель-молодший, теоретик французької архітектури XVIII ст., сказав: "Задоволення, яке ми відчуваємо від прекрасного витвору мистецтва, залежить

Церква 2000-ліття Різдва Христового

від того, наскільки правильно витримано співвідношення. Відчуття задоволення визначається тільки пропорціями. Якщо вони порушені, то ніякими зовнішніми прикрасами неможливо замінити привабливість, якої їм не вистачає по суті..."

Композиція споруди – результат складної творчої роботи архітектора. Коли архітектор, напружуючи творчу уяву, згадуючи подібні аналогічні рішення, відповідні приклади намагається визначити загальні обриси, композицію майбутньої споруди, він враховує всі фактори: склад приміщень, особливості рельєфу ділянки і вимоги художнього образного рішення. Все це враховано під час спорудження всіх п'яти нових храмів Чернігова.

Першою за часом зведення стала церква Св. Феодосія Углицького на Яцівському цвинтарі м.Чернігова. Це також і перший досвід в будівництві нових храмів.

Зведення храму саме на цвинтарі було відповіддю на давнє бажання православних людей Чернігова мати храм на міському кладовищі, де в ньому є особлива потреба. До того часу в місті не було жодного храму на цвинтарях, що не давало можливості належним чином провести людину по той бік життя. З давніх часів заведено, що храми, в першу чергу, зводилися саме при цвинтарях, де померлого проводжають в останню путь за християнською традицією. Дуже часто після смерті близьких, люди переживають відчай, душевний злам. Ось тут їм і потрібна духовна підтримка. Смерть не припиняє існування людини, а лише видозмінює його. Хто цікавиться цим питанням, розуміє, що на кладовищі храм особливо потрібний.

Церква Св. Феодосія Углицького зведена зусиллями протоієрея Петра Казновецького.

Будувалася вона на добровільні пожертви жителів міста, а також деяких організацій і підприємств. Особливу допомогу надав "Союз Чорнобиль". Саме через зведення храму загальними зусиллями була вшанована 10-а річниця Чорнобильської трагедії. Велика допомога технікою надходила від обласного управління пожежної охорони, від заводу ЗБК, деяких інших підприємств і організацій міста.

Архітектурний проект храму розробили архітектори В.М.Устінов, Т.В.Овсянникова та Р.Р.Ліфшиц. Проект було зроблено безкоштовно. Як зазначав Св. Феодфан Затворник: "Зведення храму є найбільше благодіяння, храм – це і школа життя, і духовне зцілення, і прихисток для страждених".

28 листопада 1996 року храм було освячено його настоятелем протоієреєм Петром (Казновецьким) та благочинним церков Чернігівського округу от.Анатолієм (Товстогоном). А першу божественну літургію у новому храмі здійснив митрополит Чернігівський і Ніжинський – Антоній (нині покійний).

Храм освячено на честь Св. Феодосія Углицького – чернігівського архієписко-

па, відомого церковного діяча XVII ст. На вибраному ним шляху церковної діяльності святитель Феодосій у багатьох значних подіях того часу брав активну і жваву участь на рівні з такими своїми сучасниками, як св. Димитрій Ростовський, св. Митрофан Воронежський, Іов Новгородський, Лазар Баранович та Стефан Яворський.

Церква Всіх Святих Чернігівських

Але більше всього носієм святості архієпископа Феодосія зробили його подвижницькі праці і життя як ченця й ігумена протягом чверті століття (1664 – 1688 р.).

Феодосій Углицький – визначний український церковний діяч періоду Руїни. В 1658 р. майбутній святий прийняв чернечий постриг у Києво-Печерській лаврі під іменем Феодосія – на честь св. Феодосія Печерського, незабаром висвятився на ієродиякона та служив у Софійському

соборі. Згодом став намісником Київської митрополії (1678 – 80 рр. XVII ст.), архімандритом Єлецького Успенського монастиря у Чернігові та архієпископом Чернігівським (1692-1696 рр.). Невдовзі після смерті Феодосія Углицького в православному середовищі поширюється вшанування місця його поховання, з'являються перші відомості про нетлінність його мощей. Протягом XVIII-XIX століть джерела фіксують низку пов'язаних з ними випадків чудесних зцілень віруючих. 9 вересня 1896 р. було відкрито нетлінні мощі Феодосія Углицького. Розглянувши свідчення під присягою про 49 пов'язаних з ними чудотворінь, Священний синод причислив Феодосія до лику святих. Після ряду поневірянь мощі святого зараз спочивають у Троїцькому кафедральному соборі Чернігова.

Вшанування Феодосія як святого почалося задовго до офіційної канонізації. Вплив його на людей настільки значний, що до нього ставляться з повагою навіть ті, хто далекий від релігії і церкви. Часто можна почути розповіді про те, як в 1986 р. святитель Феодосій зберіг Чернігів від Чорнобиля, як і досі чернігівський чудотворець береже жителів міста від біди і як в складні години життя він приходив на допомогу людям. Образ св. Феодосія Углицького сакралізувався на чернігівській землі, увійшов у душу і свідомість багатьох людей, став невід'ємною частиною їхнього життя. Тому не випадково саме в Чернігові зведено храм на честь св. Феодосія Углицького.

Своєрідним прообразом церкви св. Феодосія Углицького став Петропавлівський собор м. Петербурга, побудований архітектором Д.Трезіні в 1712 – 1733 рр.

Загальна об'ємно-просторова композиція споруди визначається її функціональним призначенням і місцем розташування: церква стоїть на відкритому плато при вході на цвинтар. Вона невелика, має прості об'ємні форми, це однефісний хрестовокупольний храм з куполом над передвітарною частиною. Особливість споруди – висока триярусна дзвіниця, що підноситься над західною частиною церкви і завершується високим шпилем з хрестом. У першому ярусі дзвіниці розміщений вхід до храму, другий невисокий ярус глухий, а на третьому ярусі знаходяться

дзвони. З усіх чотирьох сторін в цьому ярусі більшу частину площин фасадів займають відкриті отвори у вигляді великих арок. Обробка фасадів проста і характерна для архітектури класицизму: фасади церкви на всю висоту прикрашені пілястрами, що завершуються капітелями, а також багатопрофільним карнизом. Барабан купола шестигранний, прикрашений аркатурним поясом і також багатопрофільним карнизом. У нижній частині барабана розташовані напівкруглі вікна, їх, як і граней, – 6. Фасади храму потиньковані і пофарбовані в два кольори – характерна деталь класицизму – площини стін світло-зеленого кольору, а пілястри, карниз, аркатурний пояс, наличники вікон – білого.

Інтер'єр храму скромний: з настінного живопису лише зображення євангелістів на парусах: на північно-східному намальований євангеліст Іоан, на південно-східному – євангеліст Матфей, на північно-західному – євангеліст Марк, на південно-західному – Лука.

Головним композиційним центром і головною окрасою інтер'єру храму є іконостас. Автор його проекту в цілому та окремих деталей – є настоятель храму от. Петро. Різьблення іконостаса виконав різьбяр Валерій Іванович Сидорцов. Іконостас має 2 яруси. В центрі царські врата, на яких зображені 4 євангелісти, а також композиція "Благовіщення". Зліва від царських врат по першому ярусу розміщені ікони: "Богоматір з немовлям", "Архістратиг Михаїл" і "Георгій Побідоносець", а справа – "Ісус Христос", "Архангел Гавриїл" і "Преп. Лаврентій Чернігівський". Поряд у різьбленому кіюті велика храмова ікона св.Феодосія Углицького.

На 2 ярусі ікони: над царськими вратами – "Тайна вечеря", зліва – "Пророк Моїсей" та "Іоан Златоуст", справа – "Іоан Предтеча" і "Василій Великий". Ікони писали два іконописці – Євгенія і Каміль (в хрещенні Костянтин) Таїшев.

Завершується іконостас хрестом. Різьблення і тло покрите темним лаком.

Таким чином, з побудовою церкви св.Феодосія Углицького було закінчено формування просторової композиції невеликої площі центрального входу на цвинтар.

У новому житловому районі Масани з 1994 р. по 2000 р. збудовано храмовий комплекс, присвячений 2000-літтю Різдва Христового. До цього в Масанах стояла дерев'яна церква Різдва Богородиці XVIII ст., яка була розібрана в 80-ті роки ХХ ст. Повністю комплекс побудований в 2000 році. До нього входять: великий храм Різдва Христового, невелика тепла церква на честь ікони Божої Матері "Життедайне Джерело", відкрита і освячена напередодні Великодня 1996 р., недільна школа, а також джерело цілющої води.

Церква Архістратиґа Михаїла

Автором проекту комплексу є митрофорний протоієрей отець Анатолій (Товстогон). Велика церква Різдва Христового освячена 6 січня 2001 р. до свята Різдва Христового. Храм заснований на мощах св. Феодосія Чернігівського. Він

споруджений методом народної будови: без залучення підрядної будівельної організації, на кошти прихожан, спонсорів, якими виступали підприємства міста й області – вони надавали або оплачували матеріали. Найбільше допомогли матеріалами Чорнобильська атомна станція, цегельний завод, ЗАТ "Чернігівська горілка" та інші підприємства.

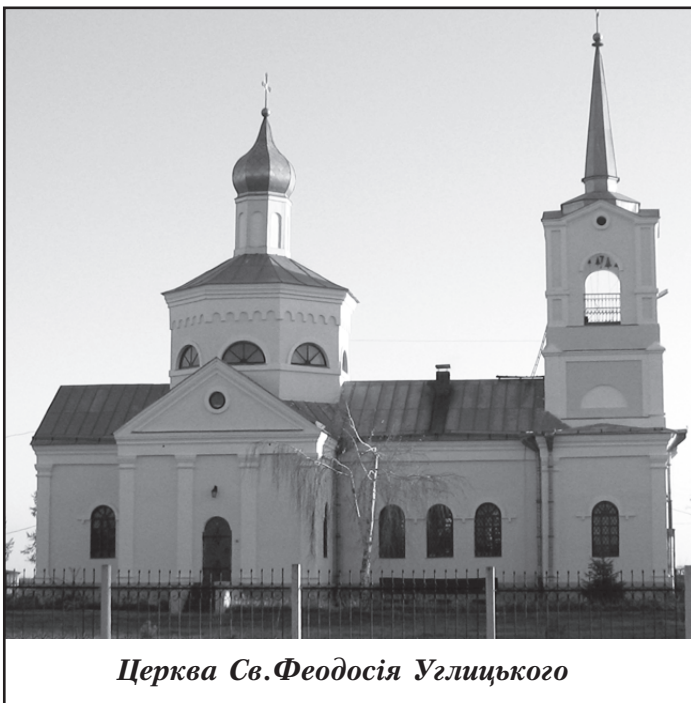
У плані церква являє собою великий хрест розмірами 27,6 x 20,1 м, висота до верху бані становить близько 30 метрів.

В архітектурі храму використані елементи давньоруської архітектури – фронтони, що нагадують закомари П'ятницької церкви у поєднанні з розкритою в інтер'єр великою українською бароковою банею. Закомари двохступчасті і використані на трьох фасадах: західному, південному і північному. Стіни храму зведені червоною цеглою і не отиньковані. Просторово-планувальне вирішення храму можна вважати досить вдалим зразком сучасної архітектури постмодерну.

Храм має настінний живопис, виконаний також протоієреєм отцем Анатолієм. У куполі зображений Христос Пантократор, а нижче зроблена об'ємна конструкція у вигляді Віфліємської зірки, на якій зображена Новозавітна Трійця. Нижче ідуть зображення 8-и архангелів і 3-х ангелів. На північній стіні зображені пророки, які віщували про Різдво Христове: Моїсей, Ілля, Ісайя та інші.

На східній стіні над вівтарем зображення Пантократора, Діви Марії та ангелів. На південній стіні зображені Іосиф Обручник, Марія Магдалина, апостоли Петро і Павло. На західній стіні – Спас Нерукотворний і ангели, на парусах – символи євангелістів і євангелісти, нижче святителі: Іоан Златоуст, Василій Великий, Григорій Богослов, Григорій Двоєслов. Усі зображення скомпоновані в єдину композицію, єдине ціле.

Проект іконостаса храму Різдва Христового також належить отцю Анатолію. Те, що саме одна людина є автором проекту храму, іконостаса і автором його ікон, а також настінного живопису, – це те найвдаліше поєднання архітектури, різьблення і малярства, якого домагалися ще в давні часи і яке зменшує або навіть виключає можливість еклектичних рішень. Так, наприклад, зараз за кордоном заведено такий порядок, що іконостас планує архітектор храму чи маляр ікон. Отець Анатолій дуже ретельно опрацював оригінальний іконостас (до речі, за браком коштів, він зроблений з відходів виробництва меблевої фабрики), різьблення кожної ікони і деталі іконостаса, а тому всі складові мають викінчений вигляд. З тонким чуттям декоративності і ритму написані образи святих, Богородиці, Ісуса Христа. Їх характеризують глибока людяність і душевні переживання. Це стосується як настінного живопису, так і ікон. Ікони змальовані у великих формах, широкими мазками, а постаті відзначаються осяжністю і масивністю. Живопис от. Анатолія не залишає байдужим нікого, хто любить мистецтво церкви.

Церква Св.Феодосія Углицького

У храмі є велика християнська святиня – гробниця, в якій зберігається частинка каменя від Гроба Господнього.

На території храмового комплексу також є джерело – з глибини 45 метрів б'є цілюща вода.

Третьою за часом зведення стала церква Архістратига Михаїла, розташована на розі проспекту Миру та вулиць 50 років ВЛКСМ і Бойової (Героїв Чернобиля). Цей мікрорайон густонаселений, багато віруючих, але не було жодного храму або духовно-просвітницького центру. Тому, враховуючи численні побажання мирян, вибрали саме цей район. Храм почали будуватися в 2001 році, а вже через рік був освячений (2002 р.)

Вагомий матеріальний внесок у його спорудження здійснило ВАТ "Чернігів-обленерго" в особі голови правління Юрія Михайловича Лісняка. Храм названо на честь Архістратига Михаїла, а оскільки раптово померлого батька Юрія Лісняка звали Михайлом, то Юрій Михайлович приходить до рішення фінансувати спорудження храму Архістратига Михаїла. За цю благодійну діяльність церква нагородила Ю.М.Лісняка орденом рівноапостольного великого князя Володимира третього ступеня. Він же є старостою общини. А на західному фасаді храму

Церква Св.Миколая

встановлена меморіальна дошка з текстом: "Сей храм побудовано по благословенню Митрополита Антонія 5.05.2002 г. в честь светлой памяти р.б. Михаила на средства его сына Георгия со сродниками и пожертвования прихожан".

Архістратига Михаїла прославляють на Русі з давніх часів. На його честь по всій Русі будувалися храми і монастирі. В древньому Києві відразу після прийняття християнства був зведений Архангельський собор. Святого Архістратига Михаїла народ вважає небесним покровителем, захисником Києва. Такі ж собори стоять у Смоленську, Свіязьську, Великому Устюзі.

Михаїл в перекладі з єврейського значить "Хто як Бог" або "Хто рівний Богу". Він є

вождем небесних сил, тому і зветься в Священному писанні архістратигом сили Господньої. Архістратиг Михаїл – верховний воєначальник, полководець, переможець Сатани і зла. Він вважався покровителем воїнів, які воюють за правду. Вірили і в те, що Архістратиг Михаїл супроводжує душі померлих, відганяючи від них бісівську силу.

Покровительство Архістратига Михаїла намагалися завоювати давньоруські воїни, часто його крилата фігура прикрашала їхні війські шоломи. Архістратигу Михаїлу – захиснику душ померлих від бісівської сили – присвячували храми і на цвинтарях. На іконах його зображували з фініковою гілкою в лівій руці і зі списом або мечем у правій руці, іноді в правій руці тримає білу хоругву з червоним хрестом.

Архітектура храму Архістратига Михаїла, певною мірою, унікальна: це круглий (ротондальний) храм.

Як відомо, із зародженням християнства з'являються культові споруди, не схожі з язичницькими храмами античності. Нова релігія потребувала і нових культових споруд.

Найрозповсюдженішими в IV – V ст. – періоді утвердження християнства як пануючої релігії – стали типи храмів: храму – базиліка, близького до типу світської базиліки античного часу; купольна базиліка – споруда, що поєднує в собі особливості базиліки і центричної будівлі; хрестовокупольного храму; центричної споруди з куполом на поставлених по колу колонах; восьмигранної купольної споруди.

У тому ж IV – V ст. зароджується й інший тип християнських споруд – ротонди з куполом, що спирається на стіни. Круглі (ротондальні) храми символізували вічне тривання церкви, адже коло не має ні початку ні кінця. До цього типу храмів і належить церква Архістратига Михаїла в Чернігові. Прообразом для неї послужили церква Георгія в Фессалоніках, а також храм Гроба Господня в Єрусалимі. Імператор Галерій, правитель Східної Римської імперії, вибирає Фессалоніки в 300 р. місцем своєї столиці, розгорнувши велике будівництво на 200 тис. кв. метрів території міста. В 306 році амбіційний правитель будує дивовижну споруду круглої форми – ротонду, яка згодом стане християнською церквою св. Георгія, а в 1591 році буде перетворена турками в мечеть (про що нагадує прибудований мінарет).

Храм Гроба Господня в Єрусалимі також має форму ротонди з куполом. Він виконував функцію мартирія – споруди-усипальниці, що побудована над могилою мученика чи на місці, пов'язаному з життям Христа або святого. Найбільш ранні мартирії були просто гробницями, зведеними над могилами мучеників. Монументальний мартирій у вигляді великої куполоподібної споруди був побудований в 300 р. над могилою апостола Іоана Богослова в Ефесі. Після 312 р. монументальні мартирії будувалися у великій кількості по всьому християнському світу. Форма мартирія пішла від римських поховальних споруд. Більшість мартиріїв мали центричне планування, серед них і храм Гроба Господня в Єрусалимі.

Після закінчення гонінь на християн будівництво таких споруд отримувало подальший розвиток: на Сході до мавзолею, в якому зберігалися мощі, часто прибудовували храм; на Заході мощі, як правило, зберігалися під вівтарем самої церкви. Мартирії продовжували будувати і пізніше. Різниця між мартирієм і звичайними церквами почала стиратися на початку IV ст. з першим переносом мощей в церкви, які не будувалися спеціально як усипальниці. В післяіконоборський період мартирії більше не будувалися.

Проект чернігівського храму Архістратига Михаїла належить київському архітектору Олегу Слєпцову. Але в процесі будівництва проект було змінено за бажанням церковної общини. Проект дзвіниці, а також благоустрою території виконав чернігівський архітектор Віктор Матвійович Устїнов.

Церква одноповерхова, по колу розташовані вікна, які згруповані по 5 в чотири пари. Вікна обрамлені простими наличниками. В храмі 3 входи: центральний – західний і два бічні: південний і північний.

Настінного живопису немає. Під вікнами по колу розміщені ікони: 10 ікон в простих кіотах і 4 ікони – в складних.

Головною окрасою храму є іконостас, він 3-х ярусний. Проект іконостаса, а також різьблення виконав Олексій Корець. Він же робив і різьблені кіоти для

ікон. Усе виконано в єдиному стилі. По центру іконостаса – царські врата, що піднімаються на висоту двох ярусів. На них зображено чотирьох євангелістів і композицію "Благовіщення". Різьблення позолочене.

У першому ярусі іконостаса зліва від царських врат – ікона "Богоматір з немовлям", на дияконських дверях – ікона "Архидиякон Лаврентій", що зображений на повний зріст зі звитком у руці, на якому напис: "В начале было Слово, И слово было у Бога, И Бог в Слове".

Праворуч царських врат – ікона "Ісус Христос". Христос зображений на повний зріст з Євангелієм у руці. На пономарських дверях – ікона "Св.Архидиякон Стефан". Над царськими вратами – ікона "Тайна вечеря".

На другому ярусі – 8 ікон свят: "Різдво Христове", "Введення в храм", "Різдво Богоматері", "Новозавітна Трійця", "Ісус Христос", "Благовіщення", "Успіння Богоматері", "Хрещення". Всі ікони в простих рамах.

На третьому ярусі над царськими вратами розміщена велика ікона "Ісус Христос – цар слави" і 8 ікон із зображенням апостолів. Завершується іконостас хрестом. Усі ікони писав іконописець Володимир із Новгород-Сіверського.

Зліва від іконостаса знаходиться "Розп'яття", справа – композиція "Воскресіння".

Престольне свято 21 листопада – Собор Архистратига Михаїла.

Настоятель храму протоієрей Іоан (Іван Ярема) – кандидат богослов'я, закінчив Київську духовну семінарію, Київську духовну академію. Це людина з небайдужим серцем, наділена різнобічним інтелектом і великою працьовитістю. Саме завдяки його старанням, наполегливості, працьовитості розбудовується цей храм і весь храмовий комплекс.

Окрім храму, на території збудована дзвіниця. Вона восьмигранна в плані, висотою 34 метри, на четвертому ярусі розміщено 8 дзвонів. Працює недільна школа для дітей, буде криниця зі святою водою.

Таким чином, з побудовою храмового комплексу церкви Св. Архистратига Михаїла даний мікрорайон міста отримав духовний осередок православної віри, а також набув шляхетного і довершеного архітектурного вигляду.

Четвертою за часом зведення стала церква Св. Миколая. Це третій храм в Україні, зведений у пам'ять воїнів, які виконували інтернаціональний обов'язок в Афганістані, і взагалі всіх воїнів, що віддали своє життя за Батьківщину і Віру. Тому не випадково в день освячення храму біля його стін зібралися ветерани Афганістану, щоб вшанувати пам'ять усіх тих, хто не повернувся з тієї війни. Двічі на місяць в храмі служать панахиди по загиблих воїнах в Афганістані, Великій Вітчизняній війні і під час інших воєн. Зведена церква – це храм всіх жителів Чернігівщини, оскільки він зводився на кошти від добровільних внесків прихожан, хоча були і солідні меценати: Микола Анатолійович, Григорій Михайлович, Олександр Михайлович та інші (прізвища просили не називати).

Храм зведено біля онкологічного диспансеру, обласної лікарні і ветеранського шпиталю – місць, в яких бувають люди, які особливо потребують духовної підтримки. А саме Святий Миколай, як відомо, є покровителем і захисником усіх, кому потрібна допомога.

Ще в Київській Русі Св.Миколай користувався великою шаною і повагою як покровитель подорожуючих, заступник бідних та убогих. Жодному святому у православної церкви не зводили стільки храмів та церков, як Миколаю Чудотворцю. Його змальовували на іконах, до нього зверталися у піснях та народних легендах. Саме йому поряд з апостолами щотижня по четвергах у православної церкви присвячена особлива служба. Миколай був найбільш близьким і "народним" святим. Він супроводжував людину в житті, праці, турботах. Зі скаргами на невдачі, з проханням про допомогу зверталися частіше до Миколая, аніж до інших святих.

Настоятелем Свято-Миколаївського храму є протоієрей Петро Квашнін, в минулому учасник афганської війни. Саме в Афганістані, в Кандагарі під час жорстокого бою в ущелині, куди зверху дощем лилися душманські автоматні черги,

молодий солдат дав Богу обітницю: "Якщо виживу, стану священиком". Дотримав слова і 15 років прослужив настоятелем Свято-Покровського храму в селищі Михайло-Коцюбинському. Цей храм, спалений колись безбожниками, він відновлював разом з прихожанами, а тепер з благословення нині покійного Антонія, митрополита Чернігівського і Ніжинського, на прохання "афганців", за промислом Божим і благословенням Покрови Пресвятої Богородиці він збудував Свято-Миколаївський храм. У узведення цього храму він уклав душу, все його життя було повністю підпорядковане цьому. Отець Петро і сам живе при храмі, не маючи в Чернігові ні квартири, ні будинку, а сім'я досі живе в Михайло-Коцюбинському. Сам він з глибоко віруючої сім'ї, потомок по материнській лінії всесвітньо відомого силача Івана Піддубного. Від прапрадіда отримав не тільки неабияку фізичну силу (отець Петро володар чорного пояса по карате), але і духовну. Молитва – постійний супутник його життя, вона зберегла його і на війні в Афганістані. Після повернення Петро Квашнін став студентом Чернігівського духовного училища регентів і псаломників. Тоді ж здобув перший досвід відродження храмів, беручи активну участь у відновленні Троїцького собору, де часто ніс послух. Потім закінчив Київську духовну семінарію, а в 2004 р. – Київську духовну академію.

Свято-Миколаївський храм починався з котлована на пустирі. Хто пам'ятає це місце раніше, зараз його не впізнає – на ньому стоїть храм-красень, а територія навколо поступово перетворюється на затишний куточок.

Проектувався храм як однокупольний, але в процесі будівництва було змінено проєкт. Чернігівський архітектор Міненко запропонував проєкт семикупольного храму, який і був втілений в життя. П'ять років тому було освячене місце, а два роки тому освячено і сам Свято-Миколаївський храм. Освятити його архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Амвросій.

Архітектурне рішення храму своєрідне, аналогів йому немає. В основі його плану лежить безстовпний варіант хрестовокупольного храму з елементами базилики. Перед нами складна об'ємна композиція храму, що наростає вгору. В архітектурі храму також використані елементи давньоруської архітектури – арки-закомари, що нагадують закомари П'ятницької церкви у поєднанні з розкритою в інтер'єр центральною банею. Рукави архітектурного хреста перекриті напівциліндричними склепіннями і над ними поставлено чотири малих куполи. Стрункий барабан центральної бані поставлений на підпружні арки, що підняті вище склепінь, що до них примикають. Над північним і південним входами зроблено 3 яруси арок-закомар, що надають споруді більшої стрункості і додаткового освітлення в інтер'єрі.

Західний фасад фланкують дві вежі. Наявність на головному фасаді двох масивних веж є елементом готичної архітектури. Вежі двоповерхові, одна з них (південно-західна) виконує функцію дзвіниці. На дзвіниці розмішені сім дзвонів.

Декор фасадів храму стриманий, площини стін оживляють двохуступчаті ніші, в яких розмішені живописні зображення святих та багатопрофільний карниз, який прикрашає кожний ярус веж, а також бані куполів. Стіни храму потиньковані і побілені у два кольори: площини стін бежеві, а багатопрофільний карниз, кутові пілястри і обрамлення вікон та дверей – білі. Над західним центральним входом в арці зображений Св. Миколай з моделлю цього храму, зліва від входу в ніші північно-західної вежі – зображення Архангела Гавриїла, а справа в ніші південно-західної вежі – Архангела Михаїла.

В інтер'єрі храму чітко відчувається цілісний підхід до його оформлення. Стіни та склепіння храму прикрашає олійний живопис, а площини уступів середніх арок над бічними входами оздоблені вітражами: над південним – із зображенням Св. Бориса і Гліба, над північним – Св. Юрія і Св. Димитрія.

У храмі встановлено триярусний іконостас. Він був виготовлений у Рівному спеціально для Свято-Миколаївського храму. Для основи іконостасу і різьблення використано дерево липа. Різьблені деталі позолочені. Позолоту виконав майстер Гапанюк.

У центрі іконостаса – царські врата з зображенням чотирьох євангелістів та композиції "Благовіщення". Зліва Царських врат ікони "Богоматір з немовлям" і "Архангел Гавриїл", справа – "Ісус Христос", "Архістратиг Михаїл" та "Микола Чудотворець". На другому і третьому ярусах ікон ще немає, різьблені картуші ще не заповнені. Цокольний ряд прикрашений різьбленням. Ікони писав іконописець Василь Павлович (родом з Буковини), він же автор і настінного живопису, окрім живопису вівтаря, який розписали почаївські ченці, і купола, який розписав майстер Володимир.

Біля храму джерело з цілющою водою, над яким встановлена композиція "Покрова Пресвятої Богородиці". А територія навколо комплексу з кожним днем набуває все ошатнішого і привабливішого вигляду.

А в іншому районі міста – на житловому масиві вулиці Рокоссовського біля ринку "Нива", на площі Героїв Сталінграда, з кінця 2000 року розпочато будівництво величного храмового комплексу Усіх Чернігівських Святих. До недавнього часу існувало кілька проектів забудови цієї площі. На ній планували розмістити і будинок культури радіозаводу, і парк відпочинку, і торговий центр. Але ніби сам Господь Бог зберігав це місце для храму. "Багато задумів у серці людини, але здійсниться визначений Богом!", – промовляв пророк Соломон. І справді, кращого місця для храму не знайти: величезний спальний район, де живе мало не пів-Чернігова, до цього не мав свого храму, а відповідно і храмового свята. Священний Синод улітку 2001 року прийняв рішення про святкування Дня Всіх Чернігівських Святих. Він припадає на першу суботу після свята першопереховних апостолів Петра і Павла, тобто на першу суботу після 12 липня. Таке рішення було не випадковим, адже чернігівська земля дала православному світові чи не найбільше українських святих – 26. Усім відомі славні імена князя Ігоря, мучеників за віру князя Михайла і боярина Федора, преподобного Антонія Печерського – засновника Києво-Печерської лаври, просвітителів Данила Туптала (Димитрія Ростовського) і Іоана Максимовича – засновника Чернігівського колегіуму, митрополита Тобольського і багатьох інших. Тому не випадково саме в Чернігові започатковане зведення чи не найбільшого храму-комплексу Усіх Чернігівських Святих.

Спроектував храм чернігівський архітектор Віктор Матвійович Устінов за участю Тамари Овсянникової, керівника фірми "Зодчий". Але настоятель храму протоієрей о. Петро Казновецький уніс суттєві зміни і корективи до проекту. Проект солідний і сучасний. Автор прагнув, за його ж словами, щоб були правильні пропорції храму, щоб він виглядав легким і привабливим. Храм двоповерховий, довжина і ширина його – по 30 метрів, висота – 52 м. Уже до кінця 2000 р. було закладено фундамент майбутньої споруди, а з 2001 р. почалося зведення стін. На кладку стін пішло 1,5 млн. шт. цегли. Нижній поверх освячений на честь новомучеників сповідників Землі Руської, що потерпіли за віру, за православному церкву під час тотальних репресій першої половини ХХ ст. Церемонію освячення очолив Митрополит Київський і Всія України, предстоятель Української Православної церкви Блаженніший отець Володимир. Верхній поверх освячено на честь Всіх Святих Чернігівських.

Попри те, що храм стоїть у низині, його золоті куполи видно навіть з проспекту Перемоги в районі Центрального ринку.

Храм п'ятикупольний, двоповерховий. В ньому чітко простежується традиційна вертикальність об'ємів: від першого поверху погляд плавно переходить до двоповерхових бічних прибудов, потім до південного і північного тамбурів, далі підхоплюється вертикальністю 4-х малих куполів і центрального великого купола. Цей виразний композиційний прийом був розповсюджений у дерев'яному і кам'яному зодстві з давньоруських часів. Вертикальність підкреслюють і вузькі високі вікна. Фасади прикрашають кутові пілястри з капітелями, а також багатопрофільний карниз складної форми. Барабан центрального купола прикрашений ще аркатурним поясом. До центрального західного входу на другому поверсі ведуть парадні сходи.

Центральний західний фасад прикрашений унікальним вітражем, якому немає

аналогів. Його виконали майстри "Студії Світлани Михайлової" (м.Москва). Площа вітража 70 кв. метрів, висота – 12 м, ширина – 6 м. На двосторонньому вітражі розміщена величезна ікона "Воскресіння Христово", на якій зображений Ісус Христос на повний зріст. Вітраж справляє надзвичайне, незабутнє враження, особливо всередині храму, хоча він добре проглядається і з вулиці. Для створення такого ефекту використано спеціальне скло, яке виготовлялося за сучасними технологіями. З Москви привозили окремі фрагменти, укладали в склопакети, а потім монтували в єдину композицію. А на Броварському заводі алюмінієвих конструкцій була виготовлена рама, на якій укріплено вітраж. Підсвітка вітража в нічний час надасть храму особливої величі і краси.

До храму прибудовуються два великих напівкруглих крила з аркадою, де будуть працювати недільна школа для дорослих і дітей, бібліотека духовної літератури, спеціальні майстерні: іконопису, різьблення по дереву, художньої вишивки, церковного хорового співу, а також спортивно-оздоровчий центр для дітей та молоді. Недільна школа вже працює, діє також і спортивний гурток з вільної боротьби. Всього задіяно більше 100 чоловік. Ліве крило буде закінчуватися дзвіницею, а праве – требною церквою на честь Св. Георгія. У цій церкві будуть проходити вінчання, хрещення, відспівування, тобто служби, які проводяться кожного дня. Таким чином, новий храмовий комплекс стане не тільки місцем молитви, а й центром духовно-естетичного розвитку молоді. Православно-духовний комплекс буде своєрідним осередком відродження духовності, реабілітації наркотично залежних, а також людей, що страждають різними хворобами.

Проект втілюється поволі, оскільки храм зводиться на пожертви. Та і робота архітектора багато в чому теж пожертва. Церква оцінила високо його труди, вшанувавши єдиним на Чернігівщині срібним орденом Святого цілителя Печерського Агапіта. Справжнім подвижником є і настоятель храму отець Петро Казновецький – в наш нелегкий час, не маючи ні централізованого фінансування, ні багатих спонсорів, будує вже другий храм. І як храм Св. Феодосія, так і храм Усіх Святих Чернігівських потрібний людям, про це свідчить велика кількість прихожан під час служби.

Територія комплексу зараз – це великий будівельний майданчик, але і вона поступово облагороджується: вже облаштовано чудовий дитячий майданчик, а в майбутньому – спорудження пам'ятника Георгію Побідоносцю і облагородження стели на честь героїв Сталінграда та загиблих воїнів у Великій Вітчизняній війні.

Окрім цих п'яти храмів, що вже збудовані в Чернігові, один ще перебуває у стадії будівництва. Це храм Анастасії Узорешительниці, який було закладено на території Чернігівської жіночої колонії №44. Спорудження православної церкви саме в колонії не випадкове, адже якщо людина позбавлена волі, то в неї залишається лише віра. Про це свого часу говорив великий російський письменник Федір Михайлович Достоевський, який довгий час відбував покарання в Сибіру і вважав, що найстрашнішим покаранням для засудженого є відлучення від церкви. Анастасія Узорешительниця є покровителькою засуджених, це свята, що полегшувала або "разрешала" страждання засуджених.

Освячення закладного каменя провів Архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Амвросій. Опікується будівництвом храму в жіночій колонії заступник голови департаменту Наталія Калашник. Вона була присутньою на урочистій церемонії закладення першого каменя.

Підсумовуючи викладений у статті матеріал, хочеться зазначити, що всі п'ять новозбудованих храмів Чернігова є помітним явищем у духовно-просвітницькому житті міста і, попри невелику їх кількість, невеликі розміри і скромне оздоблення, вони варті уваги як з архітектурної і містобудівної, так і з історичної та мистецької точок зору. Маю надію, що зібраний мною матеріал буде в пригоді дослідникам для подальшого вивчення цієї теми, адже поява цієї статті далеко не випадкова і пов'язана з повною відсутністю публікацій на згадану тему. Можливо, на сьогодні цей матеріал і не викликає суттєвого інте-

ресу, але з часом, з роками, без сумніву, це питання стане актуальним.

Користуючись нагодою публікації, висловлюю величезну і щиру подяку настоятелю храму Св. Феодосія Углицького і храму-комплексу Усіх Святих Чернігівських отцю Петру Казновецькому, настоятелю храму Архістратига Михаїла отцю Іоану (Івану Яремі), настоятелю храму-комплексу 2000-ліття Різдва Христового отцю Анатолію (Товстогону), настоятелю Свято-Миколаївського храму отцю Петру (Квашніну) за те, що вони люб'язно надали інформацію про свої храми, своє життя, відповівши на всі мої запитання.

Статья посвящена православным храмам, которые были возведены в Чернигове за последние 18 лет – период, когда Украина получила независимость. Исследуется архитектура, экстерьер и интерьер (живопись, иконостасы), а также градостроительная роль новых храмов.

This article is devoted to orthodox temples, that were built for the last 18 years – a period of ukrainian independence. Investigation is about architecture, decorations of interior and exterior (wall painting, iconostasises), and also town – planing role of newbuilding temples.